

Philology Matters

Volume 2019 | Issue 1

Article 41

3-20-2019

POETICS OF THE IMAGE OF BABUR IN THE STORY “ANDIZHAN PRINCE”

Akmaljon Tursunov Scientific Researcher
Namangan State University

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/philolm>

 Part of the [English Language and Literature Commons](#), [Language Interpretation and Translation Commons](#), [Linguistics Commons](#), [Other Languages, Societies, and Cultures Commons](#), and the [Reading and Language Commons](#)

Recommended Citation

Tursunov, Akmaljon Scientific Researcher (2019) "POETICS OF THE IMAGE OF BABUR IN THE STORY “ANDIZHAN PRINCE”," *Philology Matters*: Vol. 2019 : Iss. 1 , Article 41.

DOI: 10.36078/987654323

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/philolm/vol2019/iss1/41>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in *Philology Matters* by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

Акмалижон ТУРСУНОВ

“АНДИЖОН ШАҲЗОДАСИ” ҚИССАСИДА БОБУР ОБРАЗИ
ПОЭТИКАСИ

Мақолада Ф.Вюртленинг “Бобур — Йўлбарс (“BABUR, der TIGER”)” саргузашт қиссасида ёзувчи маҳорати, бадий тўқима ва бадий тасвир воситалари ҳақида сўз юритилади ҳамда муаллифнинг Бобурга юксак ҳурмат-эҳтиром кўрсата олгани ва унинг меросини нақадар чуқур ўргангани, ёзувчи тарихий далиллар билан бирга бадий тўқималардан кенг фойдалангани таҳлил қилинади.

Ўтмишда яшаган буюк тарихий шахслар ҳаёти ва ижодининг бадий тадқиқи — бу бевосита тарихий тараққиёт талаби, инсонларнинг руҳий эҳтиёжлари туфайли амалга ошадиган ғоявий-эстетик жараён натижасидир. Бобур халқаро фондининг хорижий мамлакатларга уюштирган илмий экспедицияларидан бирида, Германияда яна бир муҳим манба қўлга киритилди. Бу китоб австриялик ёзувчи Фриц Вюртле томонидан ёзилган ва нашр этилган “Бобур - Йўлбарс” (“BABUR, der TIGER”) номли саргузашт қиссадир. Мазкур асар таржимон Янглиш Эгамова томонидан ўзбек тилига ўтирилган. Ушбу китоб орқали халқимиз, айниқса, ёшларимизда Бобур шахси ва довуғини оламшумул миқёси борасидаги тасаввур ва тушунчалар янада бойиб, кенгайиб бораётгани алоҳида эътиборга лойиқ.

Асарда темурийлар даврида Фарғона водийсидаги ижтимоий-сиёсий ҳолат, водийнинг табиати, аҳолиси, уларнинг касби-корига эътибор қаратилган. Ёзувчи ушбу китобда Бобурга юксак ҳурмат-эҳтиромини кўрсата олган. Қиссадаги воқеаларни ўқир эканмиз, асар муаллифи Бобур ва унинг меросини нақадар чуқур ўрганганининг гувоҳи бўламиз.

Мазкур қиссада Бобурнинг ёшлиги, яъни эндигина тахтга ўтирган ёш шаҳзоданинг ҳаёти ва фаолиятининг қисқа даври бадий талқин қилинган.

Калит сўзлар: тарихий ҳақиқат, тарихий шахс, бадий тўқима, бадий тасвир, образ.

В данной статье рассматриваются мастерство писателя, художественная литература и выразительные средства приключенческого романа «Бабу́р — Тигр» Ф. Верте́ля, и автор смог проявить большое уважение к Бабу́ру и настолько тщательно изучил его наследие, что писатель широко использовал литературный вымысел в исторических источниках. Великие люди истории, жившие в прошлом, и литературное исследование их жизни и творчества — это требование исторического прогресса. Международный фонд Бабу́ра является одной из академических экспедиций, организованных в зарубежных странах, поэтому один жизненно важный источник был использован в Германии. Эта книга «Бабу́р — Тигр» была написана и издана австралийским писателем Ф. Вертелем под названием «История приключений». Эта работа была переведена на узбекский язык Янглиш Эгамовой. Благодаря этой книге наши люди, особенно молодежь, получают представление о личности Бабу́ра, и его популярность известна всему миру.

В работе отмечается социально-политическая обстановка, атмосфера долины, население, и уделяется большое внимание их профессиям в период Темура в Ферганской долине. Писатель проявил большое уважение к Бабу́ру в этой книге. Когда мы читаем о событиях,

Акмалижон Турсунов — НамДУ тадқиқотчи.

описанных в книге, мы видим, что автор работы тщательно изучил жизнь Бабур и его наследие.

В этой работе описан период молодости Бабура, период его пребывания на престоле.

Ключевые слова: историческая правда, историческая личность, художественный вымысел, образность, образ.

This article considers the skill of the writer, literary fiction and expressive means of the adventure novel "Babur the Tiger" by F. Vertel, who managed to a great respect to Babur and learned his heritage so thoroughly, analyzing that the writer used literary fictions widely with historical sources. Great historical people who lived in the past and literary research of their life and creation is requirement of historical progress. Babur international fund is one of the academic expeditions organized in foreign countries, so one vital source has been set up in Germany. This book "Babur the Tiger" was written and published by Australian writer F. Vertel called an adventure story. This work has been translated into Uzbek by Yanglish Egamov.

Through this book our people, especially the young get an imagination and concepts boosting about Babur personality and his popularity is famous across the whole world. In the work there is a social-political situation, valley atmosphere, population, their professions are paid much attention in Temur's period in Fergana valley. The writer showed a great respect to Babur in this book. While we read about the events in the story we witness that the author of the work learned Babur's life and his heritage so thoroughly.

In this work Babur's youth, the period of his ruling are described.

Key words: historical truth, historical person, literary fiction, literary image, character

Буюк бобокалонимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур (1484-1530) — улуг ҳукмдор, таниқли саркарда, шоир, адиб ва олим бўлиши билан бирга довиюраллиги ва жасурлиги учун ёшлигида Бобур (Йўлбарс) номини олган.

Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг буюк аждодларимиз қолдирган бой маънавий меросни ўрганиш ва уларни келажак авлод қалбига: онгу шуурига етказиш борасида кўплаб хайрли ишлар амалга оширила бошланди. Хусусан, Бобур халқаро жамоат фондининг ташкил этилиши ва бу фонд илмий экспедициясининг хорижий сафарлари давомида қўлга киритилган тарихий-бадий китоблар, манбалар ўзбек бобуршунослигида янгидан-янги саҳифалар очиши натижасида Бобур ва бобурийлар шахси, тарихи, ижоди, илмий мероси, довури оламшумул миқёси борасидаги тасаввур ва тушунчаларимиз янада бойиб, кенгайиб бораётгани алоҳида эътиборга лойиқ.

Ўтмишда яшаган буюк тарихий шахслар ҳаёти ва ижодиётининг бадий тадқиқи — бу бевосита тарихий тараққиёт талаби, инсонларнинг руҳий эҳтиёжлари туфайли амалга ошадиган ғоявий-эстетик жараён натижасидир.

Адабиётшунос олим Н.Аҳмедов таъкидлаганидек, "... санъатнинг барча турлари каби бадий адабиётда ҳам инсон, унинг моддий ва маънавий борлиги тасвирланади. Бинобарин, ана шу инсоннинг бутун борлигини бадий тадқиқ этишда ижодкор кўп асрлик бадий тажрибада ишлаб чиқилган икки йўлдан бирини танлайди. Биринчиси — ижодкорнинг хаёл кучига катта имкониятлар берувчи йўл. Ижодкор бу йўлда ўз қаҳрамонини муайян давр билан шартланган ташқи ва ички қиёфасини ўз иқтидори, билим ва тажрибаси доирасида тас-

вирлайди. Чунки у яратган қаҳрамон бадий тўқима маҳсули бўлади. Иккинчиси — имкониятлари тор, аммо аниқ мўлжаллари бор бўлган йўл. Бундай йўл фақат тарихий шахслар ҳаёти ва фаолиятига мурожаат этилганда вужудга келади” [Аҳмедов Н., 1994; 48].

“Бобур - Йўлбарс” (“BABUR, der TIGER”) австриялик ёзувчи Фриц Бюртле томонидан ёзилган ва нашр этилган. Ушбу китоб 1947 йили Австрияда (S. Joergle & Co. Wien 1947) босилиб чиққан.

Олима ва таржимон Янглиш Эгамова мазкур китобни немис тилидан ўзбек тилига ўтирди ва асар 2011 йил “Андижон шахзодаси” [Аҳмедов Н., 1994.] номи билан нашрдан чиқди.

Асарда темурийлар даврида Фарғона водийсидаги ижтимоий-сиёсий ҳолат, водийнинг табиати, аҳолиси, уларнинг касби-корига эътибор қаратилган. Ёзувчи ушбу китобда Бобурга юксак ҳурмат-эҳтиромини кўрсата олган. Қиссадаги воқеаларни ўқир эканмиз, асар муаллифи Бобур ва унинг меросини нақадар чуқур ўрганганини гувоҳи бўламиз. Албатта, ёзувчи бу тарихий далиллар билан бирга бадий тўқималардан кенг фойдаланган, фикримизча, ёзувчи бунга ҳақли. Зеро, “бадий тўқима ёрдамида ҳаёт моҳиятини очиб берган ва тасвирлаш маҳорати билан китобхонни ишонтира олган ёзувчи асари турмушнинг ўзидан олинган, тўқиб чиқарилмаган, лекин тасодифий, хусусий тарздаги далиллардан иборат бўлган асарга нисбатан ҳаққонийроқдир”. [Худойбердиев Э., 2003; 49].

Қиссада бадий тасвир воситалари орқали муаллиф ўқувчи қалбига кириб боришнинг муносиб калитини топа олган дейишимиз мумкин. Чунки муаллиф Бобур ҳаётидаги воқеаларни, жангу жадалларни, айниқса, Фарғона водийсининг сўлим табиатини жонли ва ишонарли тасвирлайди.

“Андижон шахзодаси” асари Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома” асарининг 1494-1496 йиллардаги воқеаларига асосланган.

Муаллиф асарнинг кириш қисмида Бобур ҳақидаги қўйидаги маълумотларни келтириб ўтади. “Мазкур ҳикоянинг бош қаҳрамони XVI аср бошларида яшаган ва ҳукмронлик қилган Заҳириддин Муҳаммад Бобурдир. У 12 ёшида Фарғонанинг хони бўлди. Бобур ўз ҳаётидаги воқеа-ҳодисаларни ўз қўли билан, она тили бўлмиш чигатой-туркий тилида ёзиб баён қилган. Бу қўлёзма “Бобурнома”, - дейилади ва ушбу қўлёзма, - менинг ҳикоямга асос бўлди” (Der junge Held dieser Erzählung, Zahir-Eddin Muhammad Babur, lebte und regierte zu Anfang des 16. Jahrhunderts. Mit elf Jahren wurde er Khan von Fergana. Mit ihm begann die Dynastie der Moguln, die Indien durch Jahrhunderte beherrscht haben. Babur hat mit eigener hand die Abenteuer seines Lebens in der Sprache seiner Heimat, dem Dschagatai-Tuerkischen, aufgezeichnet. “Baburname” heist dieser Niederschrift und sie wurde dieser Geschichte zugrunde gelegt) [Woertle F., 1947; 5].

Мазкур қиссада Бобурнинг ёшлиги, яъни эндигина тахтга ўтирган ёш шахзоданинг ҳаёти ва фаолиятининг қисқа даври бадий талқин қилинган.

Ф.Вёртле ўз асарини болаларбоп, яъни болалар адабиётига хос тарзда яратган, муаллиф бунинг учун тўқима образлар, турли қизиқарли сюжетларни тузган, уларга турли бадий воситалар, яъни бадий бўрттиришлар орқали буюқ

берган, шу билан бир қаторда у тарихий ҳақиқатни маълум даражада сақлашга ҳаракат қилган.

Маълумки, “Бобурнома” қуйидаги жумла билан бошланади: “Тангри талонинг инояти ва коинот сарвари бўлган ҳазрат Расули акрамнинг шафоати, поккўнгил чаҳорёрларнинг ҳиммати билан сешанба куни, рамазон ойининг бешинчисиди, саккиз юз тўқсон тўққизинчи йили Фарғона вилоятига ўн икки ёшда подшоҳ бўлдим” [Заҳириддин Муҳаммад Бобур., 2008; 29].

Ф.Вёртле Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ёшлигини ўқувчига “Осмондаги Темир қозиқ” деб номланган биринчи боб орқали қуйидаги тарзда таништиради. Заҳириддин Муҳаммад устози Мирзо Уллоҳ билан анор дарахти тагида машғулоти олиб бораётган пайтда устози ундан сўрайди:

– Заҳириддин Муҳаммад, шоҳ хожамнинг ўғли, менга айт-чи, ҳозир ёшинг нечада?

– Талабчан устозим, менинг неча ёшдалигимни билмайди, деган фикр қандай ҳаёлингизга келди? Мен ўн икки йил бурун дунёга келганман, айтишларича, мен етук одам эмишман. Ростдан ҳам, агар чинакам уринсам, оёқларимни яхши чўзсам, панжаларим отнинг қорнигача етади. Айтингчи, о, донолик чироғи, Сиз менинг ёшимда бўлган пайтингизда сизнинг панжаларингиз ҳам шунча жойга етармиди?” [Вюртле Ф., 2011; 13].

Муаллиф мазкур тасвир билан китобхонга Бобурнинг ёши, ҳам уни вояга етганлиги ва подшоҳликка муносиб эканлигига ишора қилган.

Асардаги энг етук образ Заҳириддин Муҳаммад образидир. У ёшлигиданоқ буюк аждоdlари темурийлардек, отаси Умаршайх Мирзодек мард ва жасур инсон бўлишни орзу қилади. У Фарғона подшоҳининг ўғли, ўзини подшоҳзодадек тутиши, ҳаммага ўрнак бўлиши лозим. Ундаги бу куч-матонат асарнинг “Жазолаш” деб номланган тўрттинчи бобидаёқ намоён бўлади.

Заҳириддин Муҳаммад устози Мирзо Уллоҳ билан “Меҳр-шафқат тимсоли” бўлмиш улкан анор дарахти соясидаги машғулотдан қайтиб келишаётганларида туя кажавасидаги сиёҳ тўкилиши натижасида “бўялган” устоз уни жазолашни буюради. Шаҳзодани жазолашни устоз ўз зиммасига олади ва Андижон шаҳри девори олдидаги гилам устида оломон кўз ўнгида уни қамчи билан савалайди. Девор олдида тўшалган гилам қумни бекитиб турар, унинг устига тизза бўйи баландликда узун темир кўндаланг ташлаб қўйилган эди. “Шу лаҳзаларда Заҳириддин Муҳаммаднинг аҳволи, шубҳасиз, ночор эди, лекин “Қўполлик ва қайсарлик матонат белгиси эмас, балки заифлик белгиси”, деган қадимги мақолни эслаш унга мадад берди. У ўзини кучли қилиб кўрсатмоқчи бўлди, мана у кучли бўлди” [Вюртле Ф., 2011; 24].

Шаҳзода ўзи гилам устига ётади ва ўнг оёғини кўндаланг темирнинг устига қўяди. “Унинг юзи қатъий тус олди, гўё тиззасини темирга маҳкам танғиб боғлаб қўйишгандек оғзини қаттиқ юмиб олди” [Вюртле Ф., 2011; 23].

Мирзо Уллоҳ унинг оёғига биринчи, сўнг иккинчи зарбани беради: “Мана бунини оғриқ деса бўлади! Заҳириддин кўзларини юмиб, қаттиқ бақриб юбормаслик учун чалиштирилган қўлларини қорнига маҳкам босди. Қўлоқлари шанғиллаб кетди, атрофида бўлаётган гап-сўзларни ҳам эшитмасди. Бироқ у

бир нарсани: уни матонати учун мақтаганларини эшитди. Одам ёқимли гапни денгиз шовқини оша ҳам эшитади” [Вюртле Ф., 2011; 23].

Ёш шаҳзода чидамли ва албатта, жасур эди. Буни у Аҳси қалъасини хонлардан тортиб олиш учун олиб борган жангда яққол кўриш мумкин. Бобур ҳамиша жангда биринчи бўлишни ва навкарларига ибрат кўрсатишни истарди. Шу боис ҳам қалъа деворига ўрнатилган нарвонга биринчи бўлиб чиқади. Муаллиф буни жуда ишонарли ва таъсирчан ифодалайди: “Қалъанинг ташқи девори этагида Заҳириддин Муҳаммад ҳужум “дарахт”ининг биринчи шоҳларида турибди. Қўл оёқлари билан ҳаракат қилиб у тепага чиқа бошлади. Қиличи чап елкасига осилган. Заҳириддин Муҳаммад тепага чиқди ва чап қўли билан ҳужум “дарахт”ига, ўнг қўли билан девор чеккасига ёпишиб олди. У бутун гавдаси билан олдинга интилиб, кенг девор устига юзтубан ётиб олди. Шу пайт фаришта уни тўсиш учун унинг олд томонига ўтди. Заҳириддин Муҳаммад қилич ва қалқонини елкасидан юлиб олдида, қаддини ростлади”. [Вюртле Ф., 2011; 112-114].

Ф.Вёртле қиссасини ўқир эканмиз, воқеалар кўз ўнгимизда намоён бўлади, гўё. Муаллиф Бобурни нафақат мард, жасур ва матонатли шаҳзода, балки уни билимли ва мулоҳазали ўспирин эканлигига ҳам эътибор қаратади. Бунга мисол қилиб, шаҳзода ва унинг устози Мирзо Уллоҳ ўртасидаги суҳбатни олишимиз мумкин. Мирзо Уллоҳ Бобурдан “Қани менга айт-чи, қум денгизи бағрида танҳо қолсанг, йўлингни қандай топган бўлардинг?”, деб сўраганида Бобур унга жавобан журъат ва ишонч билан шундай жавоб қилади:

— Осмон гумбазида мен жон-жон деб ўқийдиган ҳарфлар бор, улар менга форсча ёзувлардан кўра тушунарлироқ туюлади. Саҳрода мен қуёшга қараб йўл топаман, агар қуёш тепада турса, демак у жанубда турган бўлади.

— Яхши, лекин осмон ёритқичи ботиб, ҳамма ёқ қоп-қоронғу бўлса-чи?

— Менинг тундаги йўлчи юлдузим осмондаги Темир қозикдир.

— Жуда соз! Энди менга айт-чи, Темир қозик нима дегани?

— Бизнинг юртимизда Темир қозик деб шимолдаги юлдузни, шимол юлдузини айтишади.

— У осмоннинг қаерида туради? Уни қаердан топасан?

— Кичик айиқ туркумининг дум томонидаги охирги юлдуз — Темир қозик юлдузи. [Вюртле Ф., 2011; 12].

Муаллиф мазкур суҳбат орқали ёш Шаҳзодани билимли, ҳозиржавоб, етук ўспирин сифатида тасвирлай олган. Айниқса, Бобурнинг астрономияга оид билимлардан ҳам хабардорлигини кўрсатади. У Бобурнинг юлдузлар илмидан хабардор бўлиши, Амир Темурнинг набираси Шохруҳ Мирзонинг ўғли шоҳ ва астроном Улуғбек Мирзо (1394-1449)га бориб тақалишига ишора қилади.

Воқеалар ривожига жараёнида Бобурнинг қандай жанг олиб бориши, саркардалиқ иқтидори, жасурлик ва қатъиятлилиқ каби характерлари ишонарли тарзда тасвирланади. Аҳси қалъасини босиб олиш учун чақирилган кенгашида Шаҳзода ўз қарорини ва режасини юзбошиларига маълум қилади: “Аҳси эртага бизники бўлади. Менинг истагим шу! Мамлакатим озодликдан маҳрум бўлгандан кўра, ота-боболаримдан қолган қалъа деворлари остида шаҳид бўлганим афзалроқ” [Вюртле Ф., 2011; 98].

Бобурнинг режасига кўра унинг қўшини аввал Андижон тарафга қараб юриши ва бироздан сўнг қўшин иккига бўлиниб, бир қисми Яшил водийга бир қисми эса Ахсига ҳужум уюштиради. Бу тасвири китобнинг “Ҳужум” деб номланган бобида кузатишимиз мумкин. “... Худди шу аснода кутилмаган хабар келди: Заҳириддин Муҳаммаднинг Ахси ёнидан чўзилиб ўтиб кетаётган қўшини тўсатдан иккига бўлинди. Биринчи қисми, сипоҳийлар йўлда давом этишди. Иккинчи қисми, пиёдалар, кутилмаганда ўнгга бурилиб, Ахси деворлари томон силжияпти. Бир гала одамлар борган сари жипслашиб, югуриб келишмоқда” [Вюртле Ф., 2011; 110].

Муаллиф ўз асарида жанг тасвирларини имкон қадар ишонарли ва жонли тарзда тасвирлашга ҳаракат қилган ва бунга эришган. Мисол учун Бобур ва Шайбонийхон ўртасидаги “Яшил водий”да бўлиб ўтган жанг тасвири. Бу жанг тасвирида ҳам муаллиф Бобурнинг саркардалик иқтидорига тан берганлигини кўриш мумкин. Шаҳзода жангда ўзига хос усул қўллайди. У Ахси қалъасида қўлга олинган асирлардан жонли тўсиқ сифатида фойдаланади ва қўшинни ўнг ва сўл гуруҳларга ажратиб, ўзи суворийларга бошчилик қилади. “Энди Бобурнинг қўшини қўнғир қоялар орасидан йўлни майсазор нишабликка бурди. Шайбонийлар қароргоҳига биринчи бўлиб асирлар келишди. Шундоқ уларнинг ортидан жиловсиз отларни учи ўтмас ўқлар билан ҳайдаганча Ахси сипоҳилари келишарди. Шу пайт шарқий майсазор нишабликдан қий-чув билан Фарғона подшоҳининг бутун отлиқ қўшини бостириб келди. Ҳаммадан олдинда оқ отига минган Бобур келарди. Қиличи кумуш рангда, қалқон қизил рангда товланарди. Бобур қўшинининг асосий қисми билан душман қўшини ўртасига ташланди, уларни бошқа томондан Қосимбекнинг жангчилари сиқувга олишди. Тўқнашув даҳшатли эди” [Вюртле Ф., 2011; 156].

Тарихдан бизга маълумки, Шайбонийхон Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ашадий душмани бўлган. Бобур Мирзо Самарқандни биринчи бор эгаллаганида, Шайбоний Туркистон ҳокими эди. Бу ҳақда “Бобурнома”да шундай дейилади. “... Шайбонийхон Туркистондан жадаллаб, ўша саҳар бизнинг турган жойимизга келди. Бизнинг лашкаримиз яқинда эмас эди. ... Шунга қарамай бор лашкар билан аслаҳаланиб чиқилди. Шайбонийхон чидаш бермай, ўзини Самарқанд сари тортди. ... Бир неча кундан сўнг Шайбонийхон ҳеч иш қила олмай, ноумид бўлиб Туркистонга қайтиб кетди”. Яна бир мисол, Бобур-мирзо Шайбонийхон билан Сарипулда ҳаққоний жанг қилади, лекин бу жангда у ғолиб бўлмайди. “Бобурноманинг” 906 (1500-1501) йил воқеалари баёнида бу ҳақда тўхталиб ўтилган: “Мен Самарқандни олганимда саноқли икки юз қирқ кишим бор эди. Беш олти ойнинг орасида Тангри таолонинг инояти билан шунча бўлдики, Шайбоқхондек киши билан Сарипулда саф тортиб урушдик” [Заҳириддин Муҳаммад Бобур., 2008; 54].

Муаллиф ўз асарида Бобурнинг жанг қилиш маҳоратини, ижобий хислатларини улуғлайди, қиссада келтирилган жанг тасвирлари тарихий ҳақиқатга у қадар мос келмаса-да, ўқувчида Бобур шахсига самимий ҳурмат ва эътиборни ҳосил қилади.

Тарихий ҳақиқатга кўра Бобур Самарқандни эгаллаган вақтда беклардан Узун Ҳасан ва Аҳмад Танбал Андижон ва Аҳсини Ҳахонгир мирзо номидан идора қилишарди. Бобур икки йилдан сўнг Андижон ва Аҳсини жангсиз қўлга киритади. Бу ҳақда “Бобурнома”да шундай дейилган, “Ота вилоятим икки йилга яқинлашган эдики, қўлдан чиққанди, Тангри инояти билан зулқаъда ойида ҳижрий 904(1499) йили яна менга муяссар бўлиб эгалланди. Ҳахонгир мирзо билан қўшилиб олган Султон Аҳмад Танбал Ўш сари бориб эди. ... Узун Ҳасан Андижонга кира олмай, Аҳси тарафга кетган эди. Бориб Аҳсининг аркига кирди, деган хабар келди. Ишбоши ва фитнабоши шу бўлгани учун бу хабар келгач, Андижонда тўрт-беш кундан ортиқ турмай, Аҳси томон отландик. Биз Аҳсига етгач, чорасини тополмай, аҳд ва омонлик тилаб, қўрғонни топширдик” [Заҳириддин Муҳаммад Бобур., 2008; 45].

“Андижон шаҳзодаси”да эса муаллиф Аҳси қалъасини, Бобур Андижондалигида, қалъабегни бошчилигидаги хоинлар томонидан эгаллаб олинишини тасвирлайди. Шайбонийхон билан бўлган жангни эса бир мунча тарихий ҳақиқатга яқин тасвирлайди. Жанг “Яшил водий”да бўлиб ўтади. Шайбонийхон ва Бобур ўртасидаги асосий жанг юқорида келтириб ўтганимиздек Сарипулда, “Боғи нав” яқинида бўлади.

Асарни кузатиб борар экансиз, бадиий тўқиманинг турли хилига гувоҳ бўласиз. Масалан, Заҳириддин Муҳаммадга нима учун Бобур номи берилган ва шаҳзода бу номга қандай эришди деган саволларга ўқувчи жавоб топа олади. Бобур ўз қўшини билан мардонавор жанг қилиб, Аҳси қалъасини қўлга киритади ва жангдан сўнг қалъа майдонида тўпланишади. Шунда жангчилар Заҳириддин Муҳаммаддан норози эканликларини изҳор қилишади. Муаллиф бунини шундай далиллайди: “Энди юзбошилар подшоҳ билан мулоқотга киришинди.

— Заҳириддин Муҳаммад, — дейишди улар, — жангчиларингиз сиздан норози.

— Баҳодир жангчиларим олдидаги айбим нима? — сўради подшоҳ.

— Уларнинг фикрича, Заҳириддин исми сиз учун етарли эмас эмиш. Сиз ўзингизга шон-шўхратингизни барча маконлару замонларга етказа оладиган бошқа исм танлашингиз керакмиш.

— Бунини қандай қилишим мумкин? — жавоб берди Заҳириддин Муҳаммад қизариб. Аҳсини мен ёлғиз ўзим забт этмадим, ҳаммангиз менга мададкор бўлдингиз.

Бироқ шу аснода уларнинг барчаси, қўлларида оқ тўқмоқ тутган баҳодирлар, юзбошилар ва жангчилар бир овоздан бақиринди: — Биз сизни Бобур деб чақирамиз, биз сизни Йўлбарс деб атаймиз! Шу кунини Фарғона подшоҳи янги ном олди ва шу ном билан у замонлар кечмиши битилган кўплаб катта-катта китобларда қайд этилди” [Вюртле Ф., 2011; 133].

Муаллиф Бобурнинг йўлбарсдек чаққон ва бақувват эканлигини асарнинг турли жойларида бадиий тасвирлар орқали далиллайди. Бу, айниқса, Шайбонийхонни қўлга олинишида яққол кўзга ташланади. “... ёш Йўлбарс иккинчи бор ўз тирноғини кўрсатди. У хоннинг қисиб турган қўлидан Ҳожини тортиб олди-да, отнинг бўйнига кўндаланг ётқизди ва вақтини кетказмай душмани-

нинг кенг кўраги устига сакради. Босим таъсирида Шайбонийхоннинг оғзидан қон отилиб чиқди. Бобурнинг оёқлари босиб турган қўллари (Шайбонийхонни) бўшашди. Боши орқага осилиб қолди ... ” [Вюртле Ф., 2011; 160].

Асар сўнггида ёш шахзоданинг мард ва жасур, шу билан бирга кечиримли подшоҳ эканлигини кузатамиз. У Шайбонийхонга қарши мардона курашади, шахсан ўзи тулпори устида қилич яланғочлаб жангга киради. У сўнгги жангда ўзидан анча катта, тажрибали ва маккор Шайбонийхонни мағлуб этади, уни олти юз жангарилари билан банди этади. Ғазабнок Шайбонийхон билан Бобурнинг сўнгги юзма-юз учрашуви ҳам ниҳоятда ҳаётий, таъсирчан. Унда ҳам Бобурнинг ақл-заковати, мардлиги ва саҳийлиги намоён бўлади.

Шайбонийхон Бобурга таҳдид қилиб, агар у бу жангда ғолиб чиққанида Бобур ва Андижон халқининг каллаларидан минора қурдириб, шон-шухратини оширган бўлишини билдиради. Шунда Бобур у ҳам банди этилган душман каллаларидан минора қурдириб, унинг тепасига Шайбонийхоннинг бошини қўйиб қўйиши мумкинлигини билдиради. Бироқ Бобур энди минорани банди ғаним жангчилари бошларидан эмас, Ор дарёси қирғоқларидаги тошлардан қурдириш режасини тузганлигини маълум қилади:

“Ўшалар (тошлар)дан мен — ўз шарафимга эмас, балки отам Умаршайх Мирзо шарафига — ҳар қандай шамолу бўронга дош берадиган минора тикламоқчиман” [Вюртле Ф., 2011; 158].

Минора қурилиши бошланади. Унга биринчи тошни Бобурнинг ўзи, иккинчисини Шайбонийхон қўяди. Уларнинг кетидан Шайбонийхоннинг жангчилари, Андижон аҳли ишга киришадилар. Минора тайёр бўлади. Минорага сўнгги тошни хаста Қосимбек қўяди ва унинг остонасида жон беради. Ана шунда Шайбонийхоннинг “уятдан юзлари қизаради, Бобур ўзини иккинчи марта мағлуб этилганини” тан олади. “Айни шу жойда йил давомида эсиб турадиган шамол ҳам шу кеч тин олди” [Вюртле Ф., 2011; 163].

Муаллиф Бобурнинг характер хусусиятлари, унинг ҳукмдорлик қобилияти ва шарқнинг ўзига хос томонларини бадий талқин қилишга эришган, лекин шарққа хос менталитетни сақлашга қанчалик уринмасин, асарда маълум камчиликларга йўл қўйган, у фарб кишиси бўлгани учун бутун матнда шарқона ҳурмат “сиз”ни ўрнига “сен”ни ишлатган, ҳаттоки оддий жангчи ҳам подшоҳга сен деб мурожаат қилган. (фикримизча, бу ҳолат, асарни немис ўқувчисига мўлжаллаб ёзилганлигидадир — А.Т.) Бундай муомала шаклини таржимон ўзбек тилига ўгиришда “сиз” шаклига айлантириб берган ва тўғри қилган.

Фарбликларга хос бўлган яна бир урф-одат: Умаршайх мирзо вафот этганда, Бобурга хабар келади. Воқеа баёни: “О, Заҳириддин Муҳаммад, булар сен севган, биз барчамиз севган отанг Умаршайх Мирзо ҳақидаги қайғули хабар.

Шунда ёш ҳукмдор овози титраб деди: — мотам қўйини чалишсин, кейин ..., — астагина қўшиб қўйди: — мени ёлғиз қолдиринглар” [Вюртле Ф., 2011; 30].

Шарқона урф-одатга кўра бирон киши вафот этса, у хоҳ подшоҳ, хоҳ оддий фуқаро бўлсин, куй чалинмайди, балки аза очилади, барча сукут сақлайди. Зеро, “ҳаётдаги ҳар қандай мукамал шахс ҳам адабиётга олиб кирилганда, ижодкор томонидан унинг образига нимадир қўшилади, ҳаётига оид баъзилари

қолдирилади. Шундай қилинганда у ҳаётини қаҳрамонлардан адабий қаҳрамонга айланади” [Қўбаев Қ., 2014; 78].

Гарчи Янглиш Эгамова олмон тилидан бир неча асарларни ўзбек тилига муваффақият билан таржима қилган бўлса-да, бу қиссани ўгиришда айрим камчиликларга йўл қўйган:

1. Муаллиф асарини “Бобур — йўлбарс” деб номлагани ҳолда мутаржим “Андижон шаҳзодаси” тарзида ўгирган. Бу билан адибнинг асосий мақсадини тўғри англай олмаган, деган хулоса чиқариш мумкин. Аслида ёзувчи Бобурнинг йўлбарсдек эпчиллигини бадий ифодаламоқчи бўлган.

2. Асарнинг “Душман билан юзма-юз” деб номланган қисмида: — Аллоҳ қудратли! — қичқирди ёш подшоҳ янгроқ овоз билан, - жумласи мавжуд. Бу ўринда ҳам икки марта мантиқ бузилган: биринчидан, мусулмон аҳли жангга киришдан олдин — “Аллоҳу акбар!” — деб наъра тортади, қолганлар ҳам унга жавобан “Аллоҳу акбар!” деб такрорлайдилар, иккинчидан, “ёш подшоҳ” бирикмаси ўрнига “шаҳзода” деб ишлатилганда, мақсадга мувофиқ бўлар эди. Чунки Бобур Кобулда маълум даражага етганда ўзини “подшоҳ” деб эълон қилади.

Шу ўринда Ф.Вёртленинг қиссани ёзишда баъзи ўринларда кўпол хатолар ва камчиликларга йўл қўйганлигини ҳам таъкидлаш лозим, деб ўйлаймиз: Масалан: Бобур томонидан Аҳси қўرғонини қамал қилинишида асирларни олдинги сафда ҳайдаб борилиши тарихий ҳақиқатга мутлақо зид. Бобур томонидан жангларида бундай пасткашликка қўл урилмаган ва “Бобурнома”да ҳам таъкидланмаган.

Асарда баъзи камчиликлар бўлишига қарамасдан, бу асар Бобур шахсига қизиққан ҳар қандай ўқувчини ўзига ром эта олади. Ф.Вёртле ўзининг мўъжазгина кичик асарида Бобур ҳаётига оид кўплаб маълумотларни бадий ифодалаган.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmedov N. O'zbek adabiyotida Alisher Navoiy siymosini talqin etish muammolari. Filol. fan. dok. ...diss. — Tashkent, 1994.
2. Vyurtle F. Andijon shahzodasi. Sarguzasht qissa. — Tashkent: O'qituvchi, 2011. — 165 b.
3. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. — Tashkent: O'qituvchi, 2008.
4. Ko'bayev Q. O'zbek qissalarida tarixiy haqiqat va badiiy mahorat (60-80 yillar). Filol. fan. nom. ...diss. — Tashkent, 2001.
5. Xudoyberdiyev E. Adabiyotshunoslikka kirish. — Tashkent, 2003.
6. Woertle F. Babur der Tiger. — Wien: S. Joergle & Co.1947.